

Uchwała z dnia 12 stycznia 2010 r., III CZP 114/09

Sędzia SN Barbara Myszka (przewodniczący)

Sędzia SN Krzysztof Strzelczyk

Sędzia SN Marek Sychowicz (sprawozdawca)

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Dariusza S. przeciwko Marianowi S. o stwierdzenie obowiązku złożenia oświadczenia woli, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 12 stycznia 2010 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Toruniu postanowieniem z dnia 30 września 2009 r.:

"1. Czy sprawa o zobowiązanie pozwanego do złożenia oświadczenia woli o przeniesieniu na powoda własności nieruchomości na skutek odwołania jej darowizny jest sprawą o własność w rozumieniu art. 618 § 1 zdanie pierwsze k.p.c.?

w razie odpowiedzi twierdzącej

2. Czy naruszenie art. 618 § 2 zdanie pierwsze k.p.c. polegające na zaniechaniu przez sąd pierwszej instancji przekazania sprawy o zobowiązanie pozwanego do złożenia oświadczenia woli o przeniesieniu na powoda własności nieruchomości do postępowania o zniesienie współwłasności tej nieruchomości sąd odwoławczy bierze pod uwagę z urzędu?"

podjął uchwałę:

Sprawa pomiędzy współwłaścicielami o stwierdzenie obowiązku złożenia przez obdarowanego oświadczenia woli co do przeniesienia na darczyńcę przedmiotu odwołanej darowizny jest sporem o prawo własności w rozumieniu art. 618 § 1 zdanie pierwsze k.p.c. Sąd drugiej instancji bierze z urzędu pod uwagę niedopuszczalność – z chwilą wszczęcia postępowania o zniesienie współwłasności – odrębnego postępowania w takiej sprawie.

Uzasadnienie

Zagadnienia prawne przedstawione do rozstrzygnięcia powstały przy rozpoznawaniu apelacji powoda od wyroku, którym oddalone zostało powództwo o stwierdzenie obowiązku złożenia przez pozwanego oświadczenia woli o przeniesieniu na powoda udziału w nieruchomości na skutek odwołania darowizny z powodu rażącej niewdzięczności. Sąd Okręgowy stwierdził, że w innej, wcześniej wszczętej sprawie, toczy się postępowanie o zniesienie współwłasności wymienionej nieruchomości z udziałem stron jako współwłaścicieli. Apelacja nie zawiera zarzutu, że wobec toczącego się postępowania o zniesienie współwłasności, postępowanie w sprawie było niedopuszczalne.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zagadnienia prawne przedstawione do rozstrzygnięcia powstały na tle art. 618 k.p.c. Jak powszechnie podkreśla się w piśmiennictwie i judykaturze, unormowanie zawarte w tym przepisie czyni z postępowania o zniesienie współwłasności postępowanie o charakterze kompleksowym, celem jego bowiem jest rozstrzygnięcie o całokształcie stosunków prawnych pomiędzy współwłaścicielami do chwili zniesienia współwłasności.

Wśród spraw, które rozstrzyga sąd w postępowaniu o zniesienie współwłasności, art. 618 § 1 zdanie pierwsze k.p.c. wymienia spory o prawo własności. W piśmiennictwie prawniczym i judykaturze zgodnie przyjmuje się, że sporem o prawo własności w rozumieniu art. 618 § 1 zdanie pierwsze k.p.c. jest każdy spór, w wyniku rozstrzygnięcia którego może okazać się, że osoba występująca jako współwłaściciel rzeczy nie jest w ogóle współwłaścicielem lub że przysługujący jej udział we współwłasności ma inną wysokość. Chodzi przy tym o spory toczące się pomiędzy współwłaścicielami. Spośród przykładów spraw dotyczących takich sporów, które dostarcza orzecznictwo Sądu Najwyższego, wymienić należy sprawy o stwierdzenie nabycia przez zasiedzenie nieruchomości wspólnej (uchwała pełnego składu Izby Cywilnej z dnia 15 grudnia 1969 r., III CZP 12/69, OSNCP 1970, nr 3, poz. 39), o ustalenie wysokości udziału w rzeczy wspólnej (uchwała z dnia 5 kwietnia 1979 r., III CZP 1/79, OSNCP 1979, nr 12, poz. 229), o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym (postanowienie z dnia 14 grudnia 1981 r., I CZ 101/81, OSNCP 1982, nr 11-12, poz. 172 oraz uzasadnienie uchwały z dnia 29 stycznia 1993 r., III CZP 175/92, OSNCP 1993, nr 6, poz. 111) oraz o ustalenie nieważności umowy darowizny udziału w rzeczy wspólnej (uchwała z dnia 19 grudnia 1986 r., III CZP 92/86,

OSNCP 1988, nr 1, poz. 9). We wszystkich tych sprawach chodzi o spory, których podstawa faktyczna i prawna jest różna. Także ich rozstrzygnięcie może przybrać różną postać, niemniej łączy je jedna wspólna cecha; rozstrzygnięcie zapadłe w tych sprawach może przesądzać, że osoba uznawana dotychczas lub podająca się za współwłaściciela rzeczy nie jest współwłaścicielem lub że przysługuje jej we współwłasności udział w innej wysokości.

W sprawie o stwierdzenie obowiązku złożenia przez obdarowanego oświadczenia woli co do przeniesienia na darczyńcę przedmiotu odwołanej darowizny przedmiotem sporu jest zwykle skuteczność odwołania darowizny, co wiąże się z kwestią terminu i formy złożenia oświadczenia o odwołaniu darowizny, istnieniem rażącej niewdzięczności obdarowanego, a niekiedy przebaczeniem obdarowanemu przez darczyńcę (art. 898-900 k.c.). Nie te okoliczności decydują jednak o charakterze wyroku uwzględniającego powództwo w takiej sprawie. Wyrok ten, zastępując oświadczenie woli obdarowanego o przeniesieniu na darczyńcę przedmiotu darowizny (art. 64 k.c., art. 1047 k.p.c.), wywiera skutek w postaci przeniesienia przedmiotu darowizny na darczyńcę. Do osiągnięcia tego skutku zbędne jest złożenie oświadczenia woli przez darczyńcę; wyrok stwierdza zawarcie umowy i zastępuje tę umowę (uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 1967 r., III CZP 32/66, OSNCP 1968, nr 12, poz. 199).

Wyrok uwzględniający powództwo wydany w sprawie o stwierdzenie obowiązku złożenia przez obdarowanego oświadczenia woli co do przeniesienia na darczyńcę przedmiotu odwołanej darowizny wywiera więc, tak jak np. ważnie zawarta umowa przenosząca własność, bezpośredni skutek tak co do przedmiotu, którego dotyczy, jak i co do prawa stron do tego przedmiotu (prawa własności). Jeżeli jest to wyrok dotyczący przeniesienia na darczyńcę przedmiotu odwołanej darowizny, którym jest udział w nieruchomości, to oznacza, że udział ten przestał być własnością obdarowanego, a stał się własnością darczyńcy. Wyrok taki rozstrzyga więc o własności tego udziału, a tym samym o własności przedmiotu pozostającego we współwłasności. Sprawa, w której może dojść do wydania takiego wyroku, jest więc sprawą o prawo własności w rozumieniu art. 618 § 1 zdanie pierwsze k.p.c.

Stosownie do art. 618 § 2 zdanie pierwsze k.p.c., z chwilą wszczęcia postępowania o zniesienie współwłasności odrębne postępowanie w sprawach wymienionych w § 1 tego artykułu, a więc także w sprawach o prawo własności, jest

niedopuszczalne. Pojęcie „niedopuszczalności postępowania” jest w nauce postępowania cywilnego używane dla określenia konsekwencji wystąpienia ujemnej przesłanki procesowej (przeszkody procesowej). Skutkiem niedopuszczalności postępowania powinno być w zasadzie odrzucenie pozwu (zob. art. 199 § 1, art. 1099 § 1 i art. 1165 § 1 k.p.c.), a gdy niedopuszczalność postępowania jest wynikiem zdarzenia, które nastąpiło po jego wszczęciu – umorzenie postępowania (art. 355 § 1 k.p.c.). Przepisy szczególne mogą przy tym stanowić, że zamiast odrzucenia pozwu może wchodzić w grę inne orzeczenie, np. w razie niedopuszczalności drogi sądowej – przekazanie sprawy innemu organowi (art. 464 § 1 k.p.c.). Nieodrzućenie pozwu w niektórych wypadkach powoduje nieważność postępowania; tak jest w szczególności gdy zachodzi tzw. zawisłość sporu (*lis pendens*), tj., gdy o to samo roszczenie między tymi samymi stronami toczy się sprawa wcześniej wszczęta (art. 379 pkt 3 k.p.c.).

Niedopuszczalność – z chwilą wszczęcia postępowania o zniesienie współwłasności – odrębnego postępowania w sprawach wymienionych w art. 618 § 1 k.p.c. należy rozumieć jako niedopuszczalność prowadzenia postępowania w tych sprawach ze względu na swoistą zawisłość sporu, tj. wszczęcie sprawy o zniesienie współwłasności, obejmujące także rozstrzygnięcie sporów w sprawach wymienionych w art. 618 § 1 k.p.c., bez względu na to, które z tych postępowań zostało wszczęte jako pierwsze. Można zatem twierdzić, że w przypadku wszczęcia odrębnego postępowania w sprawach wymienionych w art. 618 § 1 k.p.c. po wszczęciu postępowania o zniesienie współwłasności (w jego toku), pozew (wniosek) powinien zostać odrzucony.

Według art. 618 § 2 zdanie drugie i trzecie k.p.c., będące w toku w chwili wszczęcia postępowania o zniesienie współwłasności sprawy wymienione w art. 618 § 1 k.p.c. przekazuje się do dalszego rozpoznania sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności, z tym że jeżeli postępowanie o zniesienie współwłasności zostało wszczęte po wydaniu wyroku, przekazanie następuje tylko wówczas, gdy sąd drugiej instancji uchyli wyrok i sprawę przekaże do ponownego rozpoznania. Z przepisów tych wynika, że decyzją procesową nie jest wówczas – jak wynikałoby z zasad ogólnych – umorzenie postępowania, ale przekazanie sprawy sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności. Z art. 618 § 2 zdanie drugie i trzecie k.p.c. wywodzi się, że także gdy sprawa wymieniona w art. 618 § 1 k.p.c. została wszczęta po wszczęciu

postępowania o zniesienie współwłasności, decyzją procesową, w której znaleźć powinna wyraz przewidziana w art. 618 § 2 zdanie pierwsze k.p.c. niedopuszczalność odrębnego postępowania w tych sprawach, jest także decyzja o przekazaniu sprawy do dalszego rozpoznania sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności. Jest to stanowisko powszechnie przyjęte i utrwalone zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie. Na stanowisko to nie miała wpływu zmiana art. 618 § 2 k.p.c., dokonana ustawą z dnia 1 marca 1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 96, poz. 43 ze zm.).

Rozumienie „niedopuszczalności postępowania”, o której mowa w art. 618 § 2 zdanie pierwsze k.p.c. sprawia, że nieprzekazanie sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności sprawy wymienionej w art. 618 § 1 k.p.c., która została wytoczona po wszczęciu postępowania o zniesienie współwłasności, podlega zakwalifikowaniu jako uchybienie powodujące nieważność postępowania. Stosownie do art. 378 § 1 k.p.c., uchybienie takie sąd drugiej instancji bierze pod uwagę z urzędu (...) (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 lipca 1970 r., III CZP 39/70, OSNCP 1971, nr 2, poz. 25).

Należy dodać, że literalna wykładnia art. 618 § 2 zdanie drugie i trzecie k.p.c. prowadzi do wniosku, iż stwierdzenie przez sąd drugiej instancji naruszenia art. 618 § 2 zdanie pierwsze k.p.c. powinno spowodować – z zastrzeżeniem, którego dotyczy art. 618 § 2 zdanie trzecie k.p.c. – przekazanie sprawy do dalszego rozpoznania sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności. Oczywiście, przekazanie takie jest możliwe dopiero po uchyleniu zaskarżonego wyroku, do czego – w razie naruszenia art. 618 § 2 zdanie pierwsze k.p.c. – samodzielnej podstawy należy upatrywać w tym przepisie i w art. 618 § 2 zdanie drugie k.p.c. Kwestią, która nie została objęta zagadnieniem prawnym jest możliwość wykorzystania wówczas rozwiązania przewidzianego w art. 618 § 2 zdanie trzecie k.p.c. i przekazania sprawy sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności tylko wówczas, gdy sąd drugiej instancji uchyli wyrok wobec stwierdzenia innych uchybień aniżeli naruszenie art. 618 § 2 zdanie pierwsze k.p.c., tj. gdy podstawą uchylenia jest art. 386 § 2 lub 4 k.p.c. Artykuł 618 § 2 zdanie trzecie k.p.c. jest wprawdzie przepisem szczególnym, ale przewiduje

postępowanie, które ze względu na jego racjonalność powinno mieć miejsce także w razie stwierdzenia przez sąd drugiej instancji naruszenia art. 618 § 2 zdanie pierwsze k.p.c. także w przypadkach, których przepis ten wprost nie dotyczy.

Z tych przyczyn Sąd Najwyższy podjął uchwałę, jak wyżej.